ЗМІНИ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ЩОДО ЛҐБТ В УКРАЇНІ ПРОТЯГОМ ПЕРІОДУ ВІД ПОЧАТКУ ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ

Максим КАСЯНЧУК
Василь МАЛІКОВ

Таллінн–Харків
2025

УДК 316.472

К 23 **Касянчук М., Маліков В.** Зміни громадської думки щодо ЛҐБТ в Україні від початку Великої війни / Національна експертна ґрупа зі здоров'я та прав ЛҐБТІК+ (ЕҐЗП-Україна), Естонська мережа ЛЖВ. — Таллінн, Харків, 2025. — 42 с.

ISBN 978-9916-9366-1-0 (pdf)

Виконано за сприяння Громадської організації «АЛЬЯНС.ГЛОБАЛ» під еґідою Національного ЛГБТІ-консорціуму #LGBTI_PRO в рамках проєкту «Посилення спроможності і доступу ЧСЧ та інших ґруп до ВІЛ-сервісів та параюридичної допомоги, національна адвокація, взаємодія та комунікація в інтересах ЧСЧ/ЛҐБТІК+ спільнот», що реалізується за фінансової підтримки БО «100% життя»

Автори дякують колегам і колежанкам, без чиєї допомоги ця публікація не з'явилась би: *Лачін Алієв, Олег Альохін, Ленні Емсон, Станіслав Науменко, Оксана Рокицька, Іван Тітар, Олеся Трофименко, Андрій Чернишев, Святослав Шеремет*

Дизайн обкладинки: *Яна Левман*

Пам'яті Юрія Привалова (1953–2025),

к. філос. н., с. н. с. відділу соціальної експертизи

Інституту соціології НАН України

Зміст

Уживані скорочення *3*

Резюме *3*

Передмова *4*

1. Оцінки чисельності ЧСЧ і транс-людей в Україні *5*

1.1. До війни **5**

1.2. Зміни чисельності ЧСЧ внаслідок війни **6**

2. Громадська думка стосовно ЛҐБТ в Україні *11*

2.1. До війни **11**

2.2. Після 24 лютого 2022 р. **14**

Висновки *33*

Рекомендації *35*

Посилання *36*

Про авторів *42*

Уживані скорочення

ВІЛ — вірус імунодефіциту людини

ДІ — довірчий інтервал

ЛҐБТ — лесбійки, ґеї, бісексуальні і трансґендерні люди

РЦП — реєстроване цивільне партнерство

ЧСЧ — чоловіки, що мають секс з чоловіками

CATI — computer assisted telephone interview

Резюме

Дослідження громадської думки щодо ЛҐБТ-спільнот тривають в Україні і під час війни. Водночас вони не є ані систематичними, ані скоординованими, а результати майже не використовуються для формування національної політики.

Досягнутий до повномасштабного вторгнення суспільний консенсус щодо прав ЛҐБТ-спільнот і їхня висока підтримка (70% вважають, що ЛҐБТ-люди повинні мати такі самі права, як і інші громадяни) залишаються стабільними, незважаючи на масштабні бойові дії та зміни в економіці. Реґіональна специфіка, яка існувала до 2022 р., після початку війни стає дедалі менш вираженою, що може бути пов’язане з інтенсивними міґраціями населення.

Разом з тим, очевидно бракує даних щодо ставлення до ЛҐБТ-проблематики населення окупованих територій, а також тої частини популяції, яка виїхала за кордон. Аналогічно, дані з чисельності ЛҐБТ під час війни є обмеженими.

У цілому представлені дані вказують на актуальність зусиль з дальшого реформування законодавства і правозастосовної практики в Україні для досягнення повної громадянської рівності.

Передмова

Громадська думка населення України щодо прав ЛҐБТ на момент початку Великої війни зазнала значних змін у зіставленні з попереднім періодом, що уможливило ліберальний зсув як у законодавстві країни, так і в суспільних практиках. Суттєвих змін зазнали процеси в галузі громадського здоров'я (зокрема профілактика ВІЛ та допомога транс-людям). Дослідження змін у громадській думці тривають і під час війни, хоч вони не є ані скоординованими, ані відомими, тобто їхнє практичне значення зведене до мінімуму в зв'язку з нагальнішими гуманітарними потребами населення.

Метою цього огляду є узагальнення наявних даних про зміни у ставленні суспільства до ЛҐБТ-проблематики, які відбулись після 22 лютого 2024 р.

Експертний доробок відкривається питанням про наявні оцінки чисельності ключових ґруп чоловіків, що мають секс з чоловіками (ЧСЧ), та трансґендерних людей в Україні. Хоча сама по собі чисельність ЛҐБТ-людей слабко впливає на громадську думку, однак оціночна чисельність ключових груп є важливим чинником формування політики стосовних них, зокрема у сфері громадського здоров'я. Подальший виклад зосереджується на змінах в період до та після початку повномасштабного вторгнення у діахронічному вимірі.

* * *

Юрій Олексійович Привалов був серед перших, хто наважився досліджувати знання та поведінку гомо- та бісексуальних чоловіків, а також транс-людей із середини, організовував масштабні їх опитування (почасти цитовані тут), був відкритим до співпраці з ЛҐБТ-спільнотою, дослухався до нашої, активістської думки і завжди робив все, аби допомогти у разі потреби. Звістка про закінчення земного шляху пана Юрія була почута з глибоким сумом усіма нами. *Luceat tibi lux perpetua, carissime amice!*

1. Оцінки чисельності ЧСЧ і транс-людей в Україні

1.1. До війни

Історія оцінок чисельності ЧСЧ в Україні пройшла була складний шлях з початку 2000-х років, який дозволив апробувати різні підходи [1]. Так, чисельність оцінювалась 2005 [2], [3], 2009 [4], 2011 [5], 2014 [6], 2016 [6], 2019 [7], 2020 [1] та 2021 [8] рр. (Табл. 1).

Табл. 1 Оцінки чисельності ЧСЧ (тис. осіб) [95% ДІ] різних років

Рік	Тис. чоловіків
2005	177,0–430,0 [2,3,5]
2009	95,0–213,0 [4,5]
	154,4 [9]
2011	176,0 [5]
2014	187,0 [6]
2016	181,5 [6]
2018	242,7 [10]
2019	179,4 [86,6–350,3] [7] *
2020	152,3 [110,0–194,6] [1] *
2021	202,2 [8]
2022	507,4 [11]

* територія, підконтрольна уряду України станом на 2021 рік

Крім національного рівня зроблено оцінки в окремих населених пунктах — Донецьку у 2008 і 2009 рр. [12], Маріуполі 2011 р. [13] та 2016 р. в Білгород-Дністровському Одеської області [14].

Чисельність транс- і небінарних людей вперше оцінено 2020 р. [15] та того ж року іншою ґрупою авторів [1], дані було оновлено у 2023-му [8].

1.2. Зміни чисельності ЧСЧ внаслідок війни

Оцінки чисельності українських ЧСЧ, наведені вище, стосувались періоду до початку масштабного російського вторгнення та пов'язаних з ним масивних міґрацій та загибелі людей. Також ці оцінки були прив'язані до демоґрафічної статистики загального населення, яка не є під час війни релевантною. Саме тому дані для оцінки того, що сталось з чисельністю гомо- та бісексуальних чоловіків після 24 лютого 2022 р., є дуже обмеженими. Фактично, вони зводяться до чисельності користувачів сайтів і мобільних застосунків для знайомств, а серед них доступними є тільки дані сайту *Bluesystem.world* (який, хоч і орієнтований на російськомовну авдиторію, проте працює з Ізраїлю, де також мешкає його власник) (Рис. 1). Дані *Hornet* та *Grindr* (північноамериканські мобільні застосунки) є з комерційних причин закритими, хоч і через прив'язку до ґеопозиції користувачів вони могли б бути більш точними.

Видно, що до 2017 р. всюди, крім Донецька, спостерігалось зростання числа зареєстрованих користувачів, яке дещо сповільнилось в період з 2017 по 2022 рр. Після початку повномасштабного російського вторгнення в більшості міст (винятки — Севастополь, Сімферополь і Черкаси) кількість профілів або впала, або припинила ріст. Проте особливо сильним було падіння в містах, окупованих у перші дні вторгнення — Херсоні (з 608 у грудні 2021-го до 264 у грудні 2022-го, себто на 57%) та Маріуполі (443 та 148 відповідно, себто на 67%) (Маріуполь було знищено під час штурму, а населення скоротилось з 449 тис. до приблизно 100 тис.). Характерним є також те, що на Заході країни (Львів, Івано-Франківськ), який вважався безпечнішим у зіставленні з прифронтовими Дніпром і Запоріжжям і, таким чином, міґраційно-привабливішим, помітного збільшення числа користувачів *Bluesystem.world* не зафіксовано.

Перш ніж обговорювати отримані результати, слід вказати, що згідно з правилами *Bluesystem.world* (доступні російською) неактивні профілі, себто

такі, куди користувач не заходив один місяць, автоматично видаляються. Отже, зниження числа профілів після початку масштабного вторгнення може бути гіпотетично пояснене трьома причинами — а) загальне зниження популярності такого способу знайомств (користувачі перетікають на мобільні застосунки), б) падіння в користуванні сайтом в українському сеґменті через російськомовний інтерфейс та орієнтацію контенту на російських користувачів, в) зменшення чисельності ЧСЧ міст України через пов'язані з війною причини.

Загальне зниження популярності знайомств через інтернет-сайти, здається, дійсно має місце, адже дані показують, що після 2017 р. ріст числа користувачів став повільнішим у всіх містах за винятком Донецька, який на той час вже був окупований і біля якого тривали активні бойові дії. Так, для Києва чисельність профілів з 2013 по 2017 рр. збільшилась в 1,7 раз (з 2954 до 5020 відповідно), тоді як з 2017 по 2021 — тільки в 1,1 (з 5020 до 5664). Для Дніпра за ті самі періоди коефіцієнти зростання були відповідно 1,8 та 1,2; для Маріуполя — 3,0 та 1,6 тощо. Проте, одночасне падіння 2022 р. в усіх містах, для яких є дані, навряд чи може бути пов'язане зі змінами популярності цього способу знайомств — якби це було так, то зростання було б ще повільнішим або спостерігалося б плато, після якого зменшення було б таким же повільним, як до того зростання (подібно до динаміки Дніпра, Львова, Сімферополя і Севастополя).

Падіння в користуванні сайтом в українському сеґменті через російськомовний інтерфейс та орієнтацію контенту на російських користувачів, себто причини, які умовно можна назвати «протестними», також не можна відкидати, однак наведені дані свідчать радше про те, що вони не відіграють суттєвої ролі.

По перше, сам сайт позначає окуповані території як українські (в тому числі Донецьк і Луганськ) — іншими словами, демонструє відповідну міжнародному праву позицію.

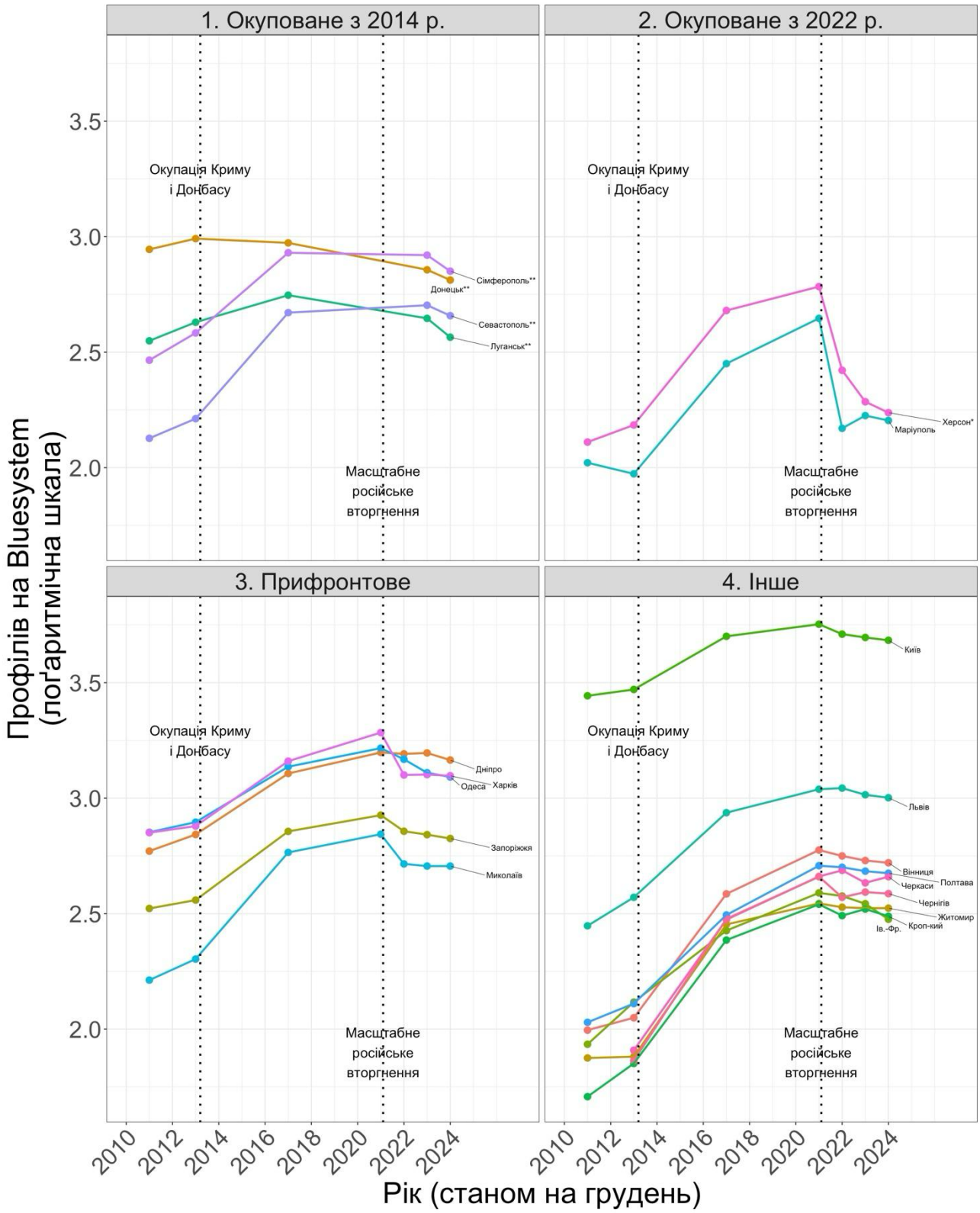

Рис. 1 Динаміка кількості профілів у окремих містах України протягом 2011–2024 рр., зареєстрованих на сайті ґей-знайомств «Date.bluesystem.world»

Рисунок створено на основі власноруч зібраних даних: * Херсон окупований 3 березня 2022 р. і звільнений 11 листопада 2022 р.; ** дані за 2021 і 2022 рр. відсутні

По друге, якби падіння було протестним, то воно яскравіше проявилось би на неокупованій частині, зокрема в Києві, Львові, Івано-Франківську чи в прифронтовому Дніпрі. Натомість у Львові та Дніпрі спостерігається стабілізація (1093 в 2021 р. та 1105 в 2022-му для Львова, 1577 та 1555 відповідно для Дніпра), у Києві та Івано-Франківську — невелике зменшення (на 10% та 6% відповідно). Однак міграція в безпечніші міста може бути принаймні ще одною гіпотетичною причиною непомітності протестного зниження — місцеві ЧСЧ, наприклад Києва чи Львова, відходять від користування російськомовним сайтом, але прибуття біженців-чоловіків зі Сходу країни компенсує це зниження.

З Рис. 1 також видно, що особливо різким було падіння в окупованих 2022 р. Маріуполі та Херсоні (на 67 і 57%) і дещо меншим, хоч все одно значним, — у прифронтових Запоріжжі (15%), Миколаєві (26%) та Харкові (34%). Ці дані вказують на те, що найбільш значущою причиною зміни в кількостях профілів сайту знайомств була війна та пов'язані з нею масові міґрації (себто зміни в ґеоґрафічній прив'язці профілів), мобілізація чоловіків (в армії можливостей відвідувати сайт стає суттєво менше, профіль може бути автоматично видалений через неактивність) чи їх загибель. Недоступність інтернету на окупованій території теж могла би вплинути, але в Херсоні весь час окупації інтернет був.

Прямим підтвердженням зв'язків між війною та кількістю профілів служать також однакові зміни чисельності населення і числа користувачів сайту знайомств у Маріуполі та Херсоні. Так, протягом 2022 р. населення Маріуполя зменшилось приблизно на 77%, а кількість профілів — на 67%, населення Херсона впало приблизно на 79%, а кількість профілів — на 57%. Більш того, в Херсоні, який після звільнення постійно страждає від обстрілів, падіння триває, тоді як в Маріуполі, який, будучи в умовному тилу, не зазнає масованих атак і населення якого збільшується через масовий імпорт росією робочої сили із Середньої Азії, число користувачів *Bluesystem.world* почало 2023 р. збільшуватись.

В Донецьку бойові дії тривають з 2014 р., а місто реґулярно зазнає артилерійських ударів. Відповідно, коли в інших містах України (в тому числі окупованих, але мирних містах Криму) число користувачів сайту активно росло (2013–2017 рр.), в Донецьку воно падало і станом на 2024 р. стало навіть меншим, ніж було 2011 р. (єдиний випадок із усіх розглядуваних міст).

В Севастополі та Криму активних бойових дій не було, проте існувало два міґраційних потоки — з одного боку частина людей виїхала на неокуповану, материкову частину України, з іншого боку в Севастополі збільшилось число російських військових, що помітно позначилось на числі профілів сайту знайомств.

Таким чином, аналіз викладених даних свідчить, що попри зміни в популярності способів онлайн-знайомств, основні зміни в чисельності ЧСЧ під час війни безпосередньо пов’язані з російським вторгненням та окупацією частини українських територій.

2. Громадська думка стосовно ЛҐБТ в Україні

2.1. До війни

Протягом кількох останніх десятиріч соціальне, політичне і законодавче становище лесбійок, ґеїв, бісексуальних і трансґендерних людей суттєво покращилось, а ставлення до цих ґруп стало більш сприятливим, проте дискримінація ЛҐБТ та злочини на ґрунті ненависті залишаються поширеними [16].

З 2012 року росія бере участь у «свідомих і консолідованих зусиллях з ціллю побудувати ‘сексуальний суверенітет» нації’» [17], що мало серйозні наслідки для всього реґіону. Росія прагнула показати альтернативну культурну модель [18], в якій акцент ставиться на «традиційних цінностях», які протистоять демократичним і модерним цінностям. Серед цих цінностей права ЛҐБТ є чи не найпомітнішим елементом. Зіткнення двох протилежних моделей було дуже помітним в Україні, коли напередодні підписання угоди про асоціацію з ЄС у Києві були розклеєні плакати «Асоціація з ЄС означає одностатеві шлюби» [19]. 2013 р. в Україні розпочалися національно-патріотичні, протестні акції, передусім, проти корупції, свавілля правоохоронних органів та сил спецпризначення, а також на підтримку європейського вектора політики України. Протести розпочалися як реакція на рішення Кабінету Міністрів України про призупинення процесу підготування до підписання Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом.

Противники євроінтеґрації активно розігрували «ґейовську» карту. Зокрема, 15 листопада 2013 р. в Києві у стінах УНІАН відбулася прес-конференція «Євроінтеґрація та леґалізація гомосексуалізму в Україні» [20]. 11 січня 2014 р. в Києві кілька десятків людей в районі Бесарабської площі провели фейковий «ґей-парад» (як пізніше з’ясував народний депутат Г. Москаль, цей захід був запланований силовими службами для дискредитації ідеї євроінтеґрації та Євромайдану, а люди, які брали участь у ньому, вийшли за гроші [21]).

Водночас опитування громадської думки свідчать про те, що цей «чорно-голубий піар не досягнув поставлених цілей. Так, в опитуванні «Ваша думка» на замовлення НУО «Детектор медіа» (грудень 2013 р., N = 2010) у питанні «Якими могли б бути негативні наслідки підписання Угоди про асоціацію з ЄС?» тільки 14% обрали альтернативу «Наступ аморальності, одностатевих шлюбів та ін.» (масив опитування доступний в базі https://ukraine.survey-archive.com).

Матеріал, представлений нижче, спирається на такі джерела: Європейське соціальне дослідження (з другого по шостий раунд, 2004–2012 рр. [22–26]), Світове дослідження цінностей та Європейське дослідження цінностей (1996–2020 рр.) [27,28], опитування компанії «Pew Research Center» (2002–2019 рр. [29]), опитування на замовлення ЛҐБТ-центру «Наш світ» (2002–2024 рр. [30–33]), три послідовних опитування орґанізації «Донбас-СоцПроєкт» (2013 [34], 2016 [35] і 2021 [36] рр.), а також деякі результати Соціологічної ґрупи «Рейтинґ» і NDI.

Протягом усього цього періоду українське суспільство пережило переламні моменти: Помаранчева Революція, Революція Гідності, російське вторгнення і окупація частини територій. Виборюючи власне європейське майбутнє, українське суспільство поступово змінювало своє ставлення до ЛҐБТ-проблематики, але цей процес був нерівномірним як у реґіональному вимірі, так і в часі, коли поступ у напрямку більшої толерантності та універсальних прав людини змінювався на відкат, напр. влада або не бачила проблеми, або солідаризувалася з гомофобною більшістю [37]. Так, 17 листопада 2016 р. (вже після Революції Гідності) Верховна Рада України виключила поняття ґендеру та сексуальної орієнтації з тексту законопроекту про запобігання домашньому насильству; коментарі окремих депутатів з трибуни зводилися до того, що ці поняття не потрібні та суперечать традиційним цінностям [38]. Дослідження 2016 р. показало [35], що попри суттєві зміни суспільно-політичних орієнтацій населення, зокрема більш проза-

хідних, ставлення до ЛҐБТ змінилось слабко, хоч ті соціально- і політично-активні верстви, які брали участь у подіях Революції Гідності та мають досвід участі у боях на Сході України, демонструють більш толерантну позицію.

Як видно з Рис. 2, з 2004 по 2012 рр. відбувалось поступове лінійне погіршення ставлення суспільства до прийняття вибору людьми свого стилю життя. Такі тенденції помітні і в опитуваннях 2002–2019 рр. *Pew Research Center* [29].

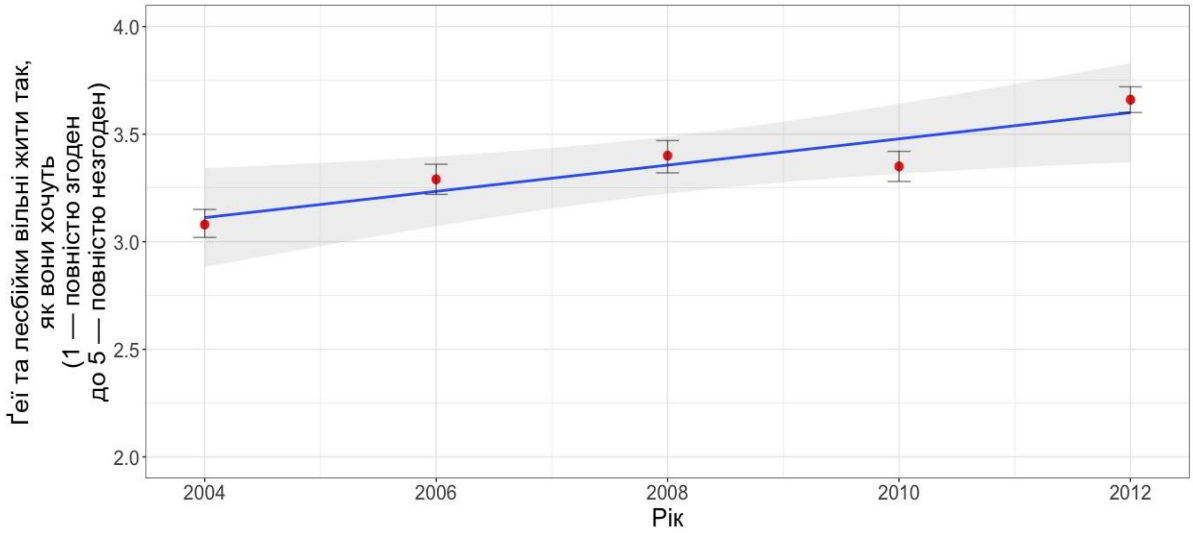

Рис. 2 Зміна з часом рівня незгоди з твердженням «Ґеї та лесбійки вільні жити так, як вони хочуть» серед населення України. Дані раундів 2–6 опитувань European Social Survey.

На рисунку: вертикальні риски означають 95% ДІ точкових значень, лінії візуалізують розраховані лінійні реґресії між двома змінними (R^2 = 0,80, F(1, 3) = 17,12, p < 0,026), сіра заливка представляє розраховані межі 95% ДІ у кожній довільній точці реґресії

Дані Центру «Наш світ» (див. нижче, Рис. 3) також показують, що між 2002 і 2007 роками ставлення населення України до ідеї повної громадянської рівності для ЛГБТ суттєво погіршилось, після чого ця ситуація зберігалась аж до 2016 р. попри те, що відбувся Євромайдан, почалось російське вторгнення (2014 р.), а уряд втратив контроль над значною частиною традиційно-консервативного Сходу та Кримом, отже люди на неконтрольованих територіях більше не включались

до цих досліджень. Дані наступного, 2022 р. демонструють надзвичайно сильне зростання підтримки (стало вдвічі більше — від 33 до 64% — тих, хто вважає, що ЛҐБТ повинні мати такі ж права, як і решта населення країни.

Загалом було показано, що 2021 р., перед війною, майже половина населення України (46 [44–48]%, N = 2157) була згодна з твердженням «Жителі України, які мають гомосексуальну орієнтацію, повинні мати такі ж права, що й інші громадяни нашої країни» (в питаннях про одностатеві партнерства і адопцію підтримка дещо нижча), але існують відмінності на рівні макрореґіонів (Табл. 2).

2.2. Після 24 лютого 2022 р.

Зміни ставлення до ЛҐБТ під час широкомасштабного вторгнення російської федерації в Україну (2022–2024 рр.) можуть бути виявлені з опитувань Центру «Наш світ», Соціолоґічної ґрупи «Рейтинґ», Національного інституту демократії та Центру досліджень та комунікацій «Active Group».

Табл. 2 Частки і 95% ДІ згодних з твердженнями, які стосуються різних аспектів прав ЛҐБТ, у вимірі макрореґіонів

Макрореґіон	Гомосексуальність має бути прийнята в суспільстві	Жителі України, які мають гомосексуальну орієнтацію, повинні мати такі ж права, що й інші громадяни нашої країни		
		Рівні права загалом	На одност. партнерст.	На адопцію
Всі, N = 2157	33 [31–35]	46 [43–48]	26 [24–28]	25 [23–27]
Схід, N = 332	25 [21–30]	44 [38–49]	22 [18–27]	18 [14–23]
Захід, N = 646	25 [22–29]	38 [34–41]	20 [17–23]	20 [17–23]
Північ, N = 370	42 [37–47]	48 [43–53]	26 [21–31]	25 [20–29]
Південь, N = 284	38 [33–44]	49 [43–55]	34 [29–40]	27 [22–33]
Центр, N = 525	39 [35–43]	53 [49–57]	33 [29–38]	34 [30–39]

Примітки: таблицю складено на основі національного опитування населення України 2021 р. [36]. Макрореґіони: Схід — Донецька, Луганська, Харківська обл., Захід — Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Рівненська, Тернопільська, Волинська, Чернівецька, Хмельницька обл., Південь — Херсонська, Одеська, Миколаївська і Запорізька обл., Північ — м. Київ, Київська, Житомирська обл., Центр — Вінницька, Дніпропетровська, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська обл.; жителі АР Крим, м. Севастополь, окремих районів Донецької і Луганської обл., які не контролювалися до 24 лютого 2022 р., в опитуванні участі не брали

Дані Центру «Наш світ» указують, що в цілому зміни ставлення населення до ЛҐБТ під час війни є на національному рівні радше мінімальні (Рис. 3). Водночас порівняння даних в розрізі макрореґіонів (Рис. 4) показує, що за рік війни значущі зміни в сторону більшого прийняття рівних прав відбулись всюди, причому особливо сильні — на Сході (з 66 до 76%).

Дані Соціолоґічної ґрупи «Рейтинґ» стосуються періоду 2021–2023 рр. [39,40], себто охоплюють як час перед широкомасштабним вторгненням, так і безпосередньо після нього. Вони показують (Рис. 5), що до вторгнення і безпосередньо за ним неґативних і нейтральних установок щодо ЛҐБТ було приблизно порівну, проте вже за рік після початку масштабних бойових дій за рахунок людей, які поміняли своє ставлення з неґативного на нейтральне, виникла ситуація, коли більшість (58%) населення сприймає ЛҐБТ-осіб нейтрально. На жаль, опубліковані дані не містять інформації про зміну ставлення в окремих соціально-демоґрафічних підґрупах, відомо тільки, що 2021 р. респондентів з позитивним ставленням до ЛҐБТ було значуще більше серед молоді до 24 років (19%), серед людей з початковою освітою (15%) та тих, хто не вірить у бога (15%) [40].

Дослідження поширеності дискримінації на замовлення **Незалежної антикорупційної комісії** за підтримки «Українського ветеранського фонду» Міністерства у справах ветеранів України (польовий етап виконано Рейтинґом 27–29 березня 2023 р., N = 2000, *CATI*) показує [42], що більшість ставиться до ЛҐБТ нейтрально (48%) або негативно (41%). Найбільш толерантними є ті, хто має знайомих з числа ЛҐБТ, та молоді жінки. Ставлення до ЛҐБТ-військових краще, проте тільки за рахунок перерозподілу ґрупи тих, які ставляться неґативно до ЛҐБТ загалом (Табл. 3). Понад 40% вважають, що ЛҐБТ зазнають дискримінації в Збройних силах. Серед тих, хто має знайомих-ЛҐБТ, про випадки дискримінації знають більш ніж половина. Інших кількісних даних щодо розглядуваного питання звіт не містить.

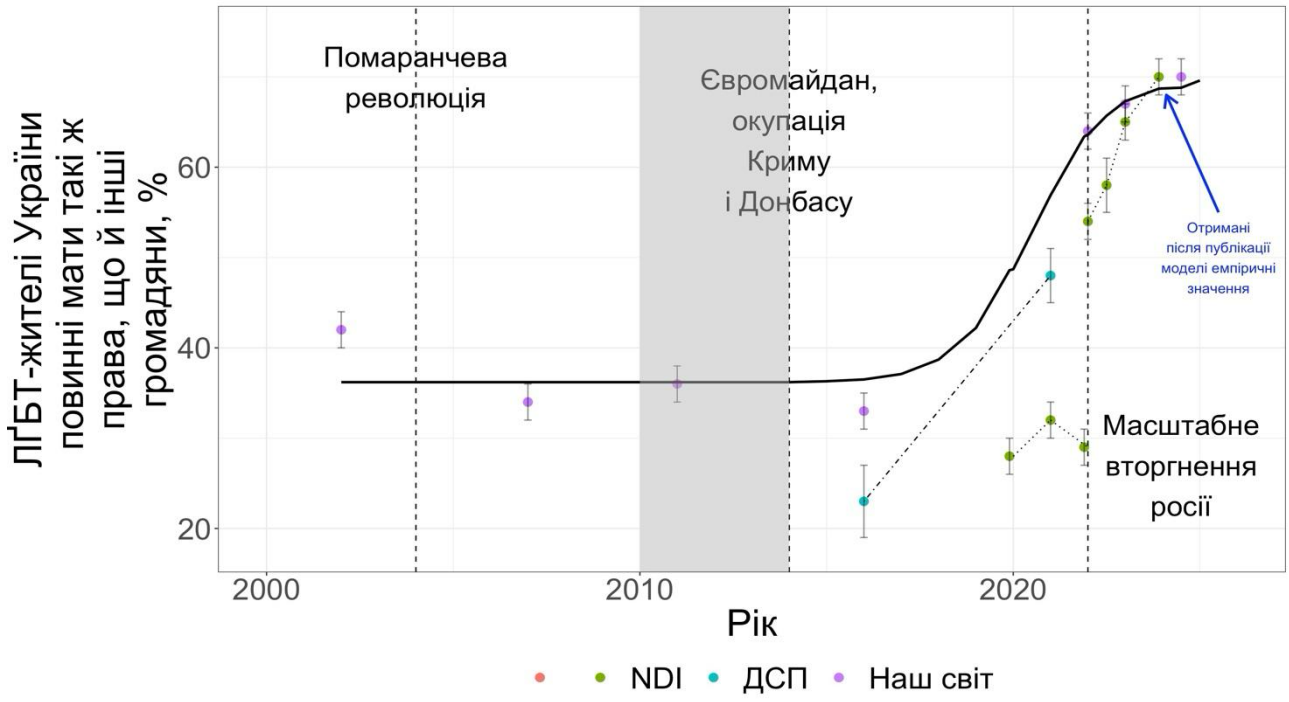

Рис. 3 Зміни в ставленні населення до прав ЛҐБТ відповідно до даних Центру «Наш світ», Донбас-СоцПроєкт та Національного інституту демократії

На рисунку: переривчасті лінії показують ключові моменти новішої історії України; період інтенсивних соціальних протестів (Податковий Майдан, Мовний Майдан, заворушення через вбивство Оксани Макар та зґвалтування у Врадіївці, та ін.) показано сірою заливкою. Чорна лінія відповідає розрахованій моделі змін громадської думки [41]

Дані Національного інституту демократії охоплюють період після масштабного вторгнення (серпень 2022 – травень 2024 р., Табл. 4) [44–46]. Вони показують, що на початку (серпень 2022 – січень 2023 р.) ставлення до рівних прав загалом значуще не змінилось (перетинаються 95% ДІ), тоді як далі, на травень 2023 р. воно стало ще більш сприятливим (від 58% до 65%), але далі дещо зменшилось (до 68%). Водночас не змінилось ставлення до можливості реєстрації одностатевими парами цивільних партнерств.

Дані Центру досліджень та комунікацій «Active Group» охоплюють період з березня по червень 2024 р. Респондентам, рекрутованим через телеґрам-

канал компанії, було поставлено два питання, які стосуються реєстрованого цивільного партнерства в прив'язці до подання до Верховної Ради законопроєкту № 9103 [47] (Табл. 5) [48], а також до КиївПрайду [49].

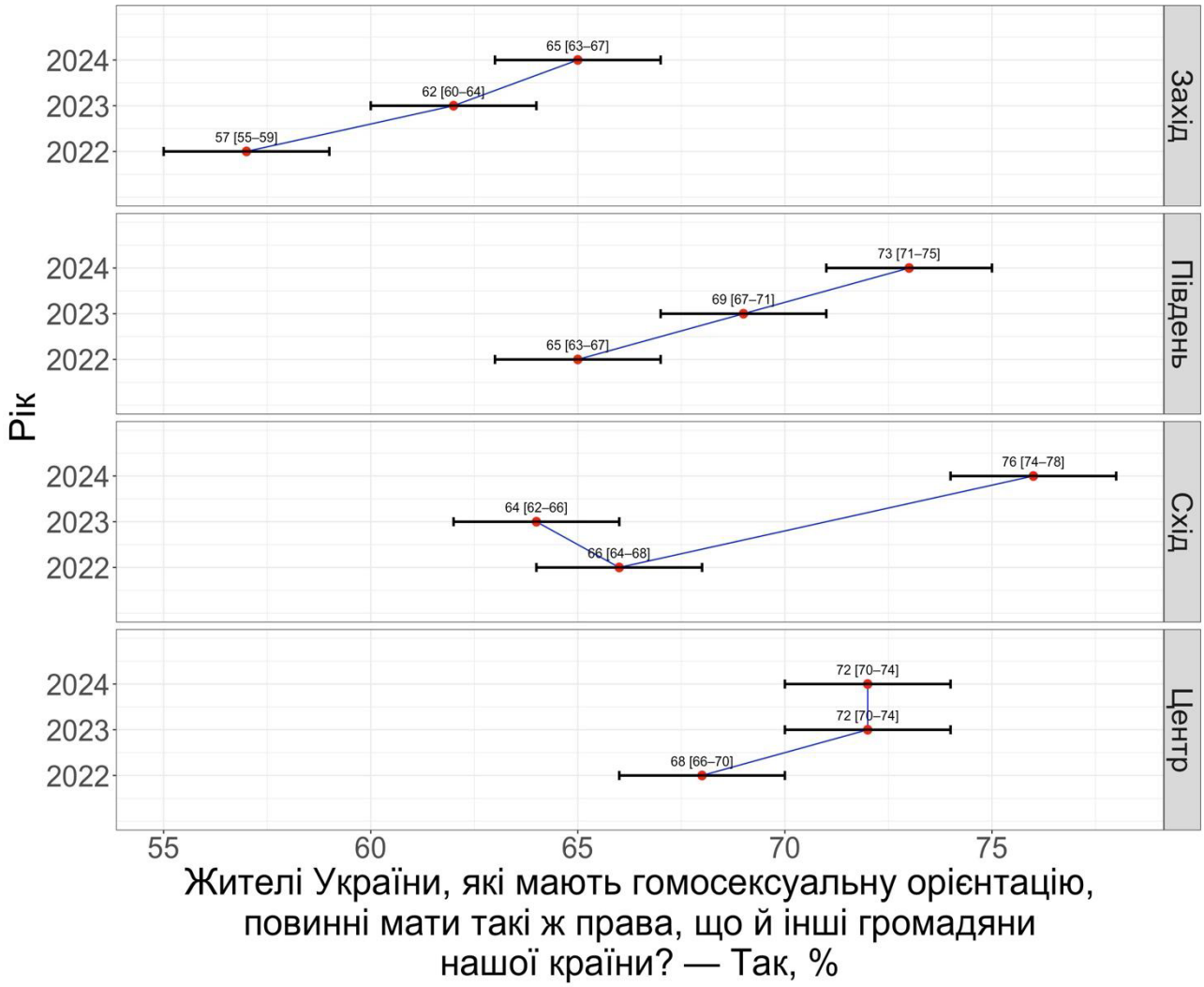

Рис. 4 Ствердні відповіді (%) на питання «На вашу думку, жителі України, які мають гомосексуальну орієнтацію, повинні мати такі ж права, що й інші громадяни?» у розрізі макрореґіонів за даними опитувань Центру «Наш світ»

Рисунок створено на основі джерел [32,33,43]. На рисунку: горизонтальні риски означають 95% ДІ *відповідних* точкових значень; похилі сині лінії показують напрям змін; макрореґіони (NB! класифікація областей не співпадає із загальновизнаною): Захід — Волинська, Рівненська, Львівська, Ів.-Франк., Терноп., Закарп., Хмельницька, Чернівецька обл.; Центр — Вінницька, Житомирська, Сумська, Чернігівська, Полтавська, Кіровоградська, Черкаська, Київська, м. Київ, Південь — Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська, Херсонська, Одеська, Схід — Донецька, Луганська і Харківська; жителі АР Крим, м. Севастополь, окремих районів Донецької і Луганської обл., які не контролювалися до 24 лютого 2022 р., та ті, які виїхали за кордон, в опитуваннях участі не брали

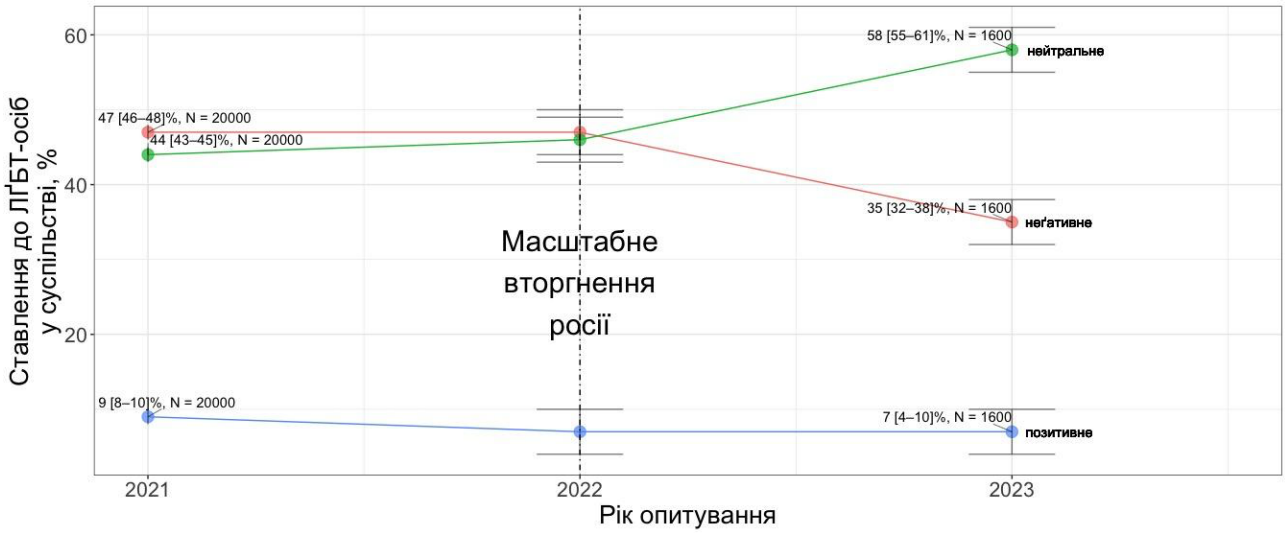

Рис. 5 Зміни ставлення населення контрольованих територій України до ЛҐБТ-осіб за даними Соціологічної ґрупи «Рейтинґ»

Рисунок створено на основі джерел [39,40]. На рисунку: вертикальна переривчаста лінія візуалізує початок вторгнення (24.02.2022)

Табл. 3 Розподіл відповідей на питання про ставлення до ЛГБТ, % [95% ДІ], N = 2000

Ставлення	До ЛҐБТ-військових		До ЛҐБТ загалом	
Однозначно позитивне	15	27 [25–29]	5	9 [8–10]
Скоріше позитивне	12		4	
Важко відповісти	4 [3–5]		2 [1–3]	
Нейтральне	44 [42–46]		48 [46–50]	
Скоріше неґативне	8	25 [23–27]	13	31 [29–33]
Однозначно неґативне	17		28	

Примітки: дані взято з [42]. 95% ДІ розраховано автором

Табл. 4 Дані Національного інституту демократії (NDI) стосовно рівня підтримки окремих прав ЛҐБТ в Україні

Місяць	Згодних, % [95% ДІ] (N)
ЛҐБТ+ люди повинні мати такі ж права, як і інші	
Серпень 2022 р.	54 [52–56] (2510)
Січень 2023 р.	58 [55–61] (1254)
Травень 2023 р.	65 [63–67] (2509)
Листопад 2023 р.	72 [70–74] (1516)
Травень 2024 р.	68 [66–70] (2508)
ЛҐБТ+ люди повинні мати право на цивільні партнерства	
Січень 2023 р.	56 [53–58] (1254)
Травень 2023 р.	53 [51–55] (2509)
Листопад 2023 р.	59 [57–61] (1516)
Травень 2024 р.	55 [53–57] (2508)
ЛҐБТ+ люди повинні мати можливість вільно виходити на демонстрації для захисту своїх прав	
Січень 2023 р.	54 [51–56] (1254)
Червень 2024 р. *	43 [39–47] (562)
ЛҐБТ+ люди повинні мати право укладати шлюб	
Січень 2023 р.	44 [41–47] (1254)
Листопад 2023 р.	46 [44–48] (1516)
ЛҐБТ+ пари повинні мати можливість усиновлювати дітей, так само, як і гетеросексуальні пари	
Січень 2023 р.	30 [27–33] (1254)
Листопад 2023 р.	35 [33–37] (1516)
Злочини проти ЛҐБТ+ людей мають бути належним чином розглянуті та покарані	
Травень 2024 р.	71 [69–73] (2508)

Примітки: таблицю створено за даними [44–46]; * дані компанії «Active Group» наведено для порівняння, сума відповідей «так, в усіх випадках» і «так, у більшості випадків» (масив люб'язно надано Андрієм Єременком)

Для більш наочного представлення відповіді на питання про необхідність запровадження інституту одностатевого партнерства було спрощено в наступний спосіб: за запровадження реєстрованого цивільного партнерства («як звичайний шлюб» + «без права всиновлення дітей» + «з іншими обмеженнями»); проти запровадження («непотрібно легалізувати» + «заборонити одностатеві стосунки»). В Табл. 6 показано зв'язки між підтримкою ґендерно-нейтральних партнерств / шлюбів з іншими соціально-демоґрафічними ґрупами.

Табл. 5 Порівняння даних двох опитувань Центру досліджень та комунікацій «Active Group» щодо запровадження РЦП в Україні

<table>
<tr><td></td><td colspan="2">Березень 2023, N = 600</td><td colspan="2">Жовтень 2023, N = 582</td><td colspan="2">Червень 2024, N = 582</td></tr>
<tr><td colspan="7">Як потрібно Україні легалізувати одностатеве партнерство?</td></tr>
<tr><td>як звичайний шлюб</td><td>35</td><td rowspan="3">55</td><td>32</td><td rowspan="3">47</td><td>30</td><td rowspan="3">47</td></tr>
<tr><td>без права всиновлення дітей</td><td>16</td><td>11</td><td>13</td></tr>
<tr><td>з іншими обмеженнями</td><td>4</td><td>4</td><td>4</td></tr>
<tr><td>непотрібно легалізувати</td><td>25</td><td rowspan="2">35</td><td>27</td><td rowspan="2">38</td><td>32</td><td rowspan="2">38</td></tr>
<tr><td>заборонити одностатеві стосунки</td><td>10</td><td>11</td><td>6</td></tr>
<tr><td>важко відповісти</td><td colspan="2">10</td><td colspan="2">15</td><td colspan="2">15</td></tr>
</table>

Примітка: таблицю створено на основі масиву даних, люб’язно наданого Андрієм Єременком з компанії «Active-Group» (комунікація електронною поштою протягом 2023–2024 рр.)

Як видно, 2023 р. наявність двох чи більшої кількості дітей майже удвічі зменшує підтримку; належність до ґрупи тих, хто відмовився від відповіді на питання про участь у Євромайдані або був проти нього, зменшує таку підтримку утричі, а знайомство з іншими ЛГБТ-людьми удвічі підтримку збільшує. За рік ці відмінності щезли, а суспільство, здається, гомоґенізувалось.

В цих опитуваннях більшість підтримала запровадження реєстрованого цивільного партнерства для одностатевих пар, при цьому таке партнерство може уявлятись у різних формах — як повноцінного шлюбу, включно з усиновленням / удочерінням, так і з певними обмеженнями. Слід сказати, що в інших дослідженнях — зроблених як до початку повномасштабного вторгнення [36], так і після нього [32,33,44–46], результати є подібними.

Табл. 6 Частки опитаних та 95% ДІ, які підтримують запровадження ґендерно-нейтральних партнерств / шлюбів, серед окремих ґруп

	Жовтень 2023 (N)	Червень 2024 (N)
Ґендер		
Чоловік	46 [40–52] (265)	42 [35–48] (243)
Жінка	47 [41–53] (317)	51 [45–56] (357)
Наявність дітей		
Немає	52 [46–57] (319)	-
Одна дитина	51 [43–58] (166)	-
Двоє чи більше	24 [16–34] (97)	-
Мова		
Українська	46 [40–52] (320)	-
Російська	48 [40–57] (133)	-
Якою зі мною говорять	47 [39–56] (117)	-
Величина населеного пункту		
Меґаполіс (понад 1 млн) чи велике місто	51 [45–58] (228)	52 [46–58] (260)
Село, мале чи середнє місто (до 400 тис.)	44 [39–49] (354)	43 [39–47] (322)
Макрореґіон України		
Схід (Дон., Луган. і Харківська обл.)	46 [34–58] (74)	57 [47–67] (102)
Захід (Волинська, Ів.-Франк., Закарпат., Львівська, Терноп., Чернівецька обл.)	44 [36–52] (166)	46 [38–54] (150)
Північ (м. Київ, Житомирська, Київська, Сумська, Чернігівська обл.)	58 [49–67] (122)	48 [40–57] (145)
Південь (АР Крим, Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська обл.)	38 [29–48] (100)	48 [38–59] (91)
Центр (Вінн., Дніпропетровська, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська обл.)	47 [38–56] (120)	37 [28–47] (106)
Чи змінювали ви місце свого перебування після 24 лютого 2022 р.?		
Ні, я живу, де і раніше	45 [43–54] (373)	46 [41–51] (388)
Так, доводилось, але я вже повернувся	54 [44–63] (123)	46 [36–56] (102)
Так, доводилось і я живу в новому місці	44 [34–55] (86)	52 [41–62] (91)

Продовження таблиці 6

	Жовтень 2023 (N)	Червень 2024 (N)
Чи брали ви участь у подіях Євромайдану і Революції Гідності (2013–2014 рр.)		
Так, брав	54 [47–61] (197)	54 [47–61] (188)
Ні, не брав	46 [41–52] (342)	45 [40–50] (372)
Не хочу відповідати (+ був проти)	16 [7–31] (43)	30 [17–48] (40)
Чи є ви волонтером зараз? (ви безкоштовно допомагаєте ЗСУ чи тим, хто постраждав унаслідок війни, або організуєте таку допомогу)		
Так, беру участь (активну або час від часу)	45 [39–51] (314)	50 [44–56] (281)
Ні, не беру участі	53 [46–60] (222)	44 [38–50] (291)
Важко відповісти	30 [18–45] (46)	46 [28–66] (28)
Чи є у вас знайомі або родичі, які перебувають в одностатевих стосунках?		
Так, точно є	77 [67–84] (98)	66 [55–75] (96)
Важко відповісти (можливо є, можливо нема)	56 [47–65] (127)	48 [39–56] (140)
Ні, точно нема	35 [30–40] (357)	41 [36–47] (364)

Примітка: таблицю створено на основі масивів даних, люб'язно наданих Андрієм Єременком з компанії «Active-Group» (комунікація електронною поштою протягом 2023–2024 рр.)

Така підтримка є суттєво більшою серед людей, які мають знайомих, друзів чи родичів з ЛҐБТ-спільноти (Табл. 6, 77% проти 35% серед тих, хто таких знайомих не має), що в науковій літературі відомо як «гіпотеза контакту» (досвід спілкування з людиною із упослідженої соціальної ґрупи покращує сприйняття інших людей із цієї ж ґрупи). Цей факт також фіксувався у довоєнних опитуваннях населення України [30,36].

Більш цікавими є два інших предиктори підтримки реєстрованих цивільних партнерств. По-перше, є значні відмінності між тими, хто утримався від відповіді на питання про участь у подіях Євромайдану і Революції Гідності або вказав, що він був чи вона було проти цих подій, з одного боку, та всіма іншими з боку іншого — перші, будучи в меншості (43 із 580), в переважній більшості

не підтримують реєстроване цивільне партнерство (тільки 16% обрали один з варіантів «за»), тоді як більшість інших таку підтримку демонструють. В літературі відзначено [50,51], що противники євроінтеґраційних праґнень України широко використовували концепт «Ґейропи» для того, щоби зменшити підтримку українським суспільством Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Таким чином, можна припустити, що люди, які були проти Євромайдану або які з міркувань безпеки обрали варіант «не хочу відповідати», скоріш за все поділяють уявлення про європейську спільноту, яка буцімто загрожує їхній сексуальній орієнтації або ґендерній ідентичності.

По-друге, привертає увагу зв'язок підтримки реєстрованого цивільного партнерства з кількістю дітей — респонденти з двома чи більшою кількістю удвічі менш схильні підтримувати леґалізацію таких партнерств, ніж усі інші (Табл. 6). В раніших дослідженнях громадської думки такого зв'язку не фіксувалось (не тому, що його не було, а тому, що не ставилось питань про кількість дітей в родині), однак можна припустити, що багатодітні сім'ї більш схильні поділяти консервативний світогляд, опосередкованим свідченням чого є наявний зв'язок кількості дітей з мовою повсякденного спілкування (в підґрупі багатодітних однозначно домінує українська, 76%, отже імовірне проживання на переважно україномовному Заході країни, де, як відомо з раніших робіт [36], гомо- і трансфобія є більш поширеними).

У квітні 2017 р. в рамках «Київського омнібусу» (N = 1675) було поставлено питання «Чи треба заборонити у Києві проведення ґей-параду?», 35% відповіли «так, однозначно заборонити», а 22% «швидше заборонити», 19% «швидше дозволити», а «точно дозволити» — 19%. Парадоксально, але в тому таки опитуванні 72% киян були проти заборони мирних зібрань [52] (в опитуванні 2024 р.[49] 52% українців (N = 562) виступали проти заборони).

У серпні 2023 р. в рамках щотижневих опитувань населення України (N = 600) *Active Group* поставив два питання, які стосуються трансґендерності, ув'язавши їх з випадком побиття у Львові транс-військової [53]:

- Чи обізнані ви з поняттям «трансґендерна людина»? — 69% відповіли «добре знаю, що це», 23% «десь чув, але не певен» і 8% «вперше бачу це слово».
- На вашу думку, процедура зміни статі є звичайною медичною процедурою чи відхиленням від норми? — 44% вважали це звичайною медичною процедурою, 54% — відхиленням і 2% не відповіли.

Окреме дослідження про ставлення до ЛҐБТ-військових проведено в березні 2024 р. у зв'язку зі скандалом, що спалахнув через відібрану у Віктора Пилипенка (засновник руху ЛҐБТ-військових України) нагороду [54]. 8 лютого 2024 р. Святіший Патріарх Філарет відзначив медалями «Жертовність і любов до України» весь особовий склад медичного пункту 1-го механізованого батальйону 72-ї окремої механізованої бригади імені Чорних Запорожців. Згодом Київський патріархат заявив: «*Ми дякуємо воїну Віктору Пилипенку (як і всім нашим захисникам за те, що вони захищають нашу свободу та територіальну цілісність) за його військові заслуги, але не розділяємо його гріховних уподобань і агітацію ЛҐБТ. Повідомляємо, що зважаючи на відкриту пропаганду гріховної ідеології та заперечення існування Бога, вважати церковну нагороду Віктору Пилипенку від 08.02.2024 р. указ №27468 — анульованою*». У відповідь люди, які отримували були подяки від УПЦ, почали публічно відмовлятися від них. Так, молодший сержант ЗСУ Ілля Кротенко написав у *Facebook*, що йому бридкі такі антилюдяні погляди, а громадський активіст Павло Шатохін назвав гріховниками саме тих, хто намагається образити військовослужбовців.

Саме дослідження здійснено компанією «Active Group» 2 березня 2024 р. за допомогою онлайн-панелі «SunFlower Sociology» шляхом самозаповнення анкет громадянами України віком 18+ років (N = 600, вибірка репрезентативна

за віком, статтю і реґіоном України) [54]. Респондентам було поставлено три питання: «Чи чули ви про те, що Українська Православна церква позбавила бійця ВСУ нагороди через його сексуальну орієнтацію?», «Чи повинні гомосексуальні чоловіки служити в ЗСУ?» і «Чи хотіли би ви, щоби поруч з вами або вашим близьким служив гомосексуальний чоловік?».

Видно (Табл. 7), що менше ніж третина опитаних знала про цей скандал, причому серед чоловіків чули про позбавлення медалі бійця через його сексуальну орієнтацію значуще більше, ніж серед жінок.

Щодо власне ставлення респондентів і респонденток до служби гомосексуальних чоловіків у ЗСУ (Рис. 6) можна сказати, що загалом в українському суспільстві існує консенсус — різноманітні соціальні ґрупи і схвалюють саму ідею припустимості чи необхідності перебування в армії для ґеїв, і не відрізняються у ставленні до цього. Єдиний виняток — ставлення чоловіків і жінок до ідеї, що гомосексуальний чоловік служитиме поруч (Рис. 8). Чоловіки більш схильні відкидати таку можливість у зіставленні з жінками. А оскільки армія переважно набирається саме з чоловіків, то їхні побоювання гомосексуалів на практиці можуть реалізовуватись у випадках прямого і непрямого насилля проти гомо- і бісексуальних побратимів у підрозділах.

Подібне питання поставив Центр «Наш світ» 2022, 2023 і 2024 р. (Рис. 7), а більшість опитаних позитивно поставилися до служби ЛҐБТ у війську (серед чоловіків дещо менше, серед жінок — більше, 66 і 70% відповідно), серед молодших більше ніж серед старших, мешканці Сходу і Центру також більш позитивно були налаштовані, ніж респонденти з інших макрореґіонів [43].

Питання про те, які саме чинники можуть впливати на зміну суспільної думки, є дуже складним, адже вище було показано, що лонґітюдні дані є вельми обмежені. Проте слід вказати, що цим фактором не може бути чисельність ЛҐБТ сама по собі, адже вона не пов’язана зі спостережуваними змінами.

Табл. 7 Частки та 95% ДІ респондентів, які чули про анулювання ПЦУ нагороди бійцю ЗСУ через його сексуальну орієнтацію, серед окремих соціально-демографічних ґруп (дані опитування березня 2024 р.)

Загалом по масиву, N = 597	28 [25–31]
Ґендер	
Чоловік, N = 297	35 [29–41]
Жінка, N = 349	24 [19–29]
Мова	
Українська, N = 297	30 [25–35]
Російська, N = 161	30 [23–37]
Якою зі мною говорять, N = 136	24 [17–32]
Величина населеного пункту	
Меґаполіс чи велике місто, N = 270	29 [24–35]
Село, мале чи середнє місто, N = 297	27 [22–32]
Макрорегіон України	
Схід, N = 99	31 [23–41]
Захід, N = 125	29 [21–38]
Північ, N = 153	35 [28–43]
Південь, N = 76	20 [12–30]
Центр, N = 116	19 [13–27]
Чи змінювали ви місце свого перебування після 24 лютого 2022 р.?	
Ні, я живу, де і раніше, N = 359	27 [23–32]
Так, доводилось, але я вже повернувся, N = 110	34 [25–43]
Так, доводилось і я живу в новому місці, N = 102	24 [16–33]

Примітка: таблицю створено на основі масиву даних, люб’язно наданого Андрієм Єременком з компанії «Active-Group»

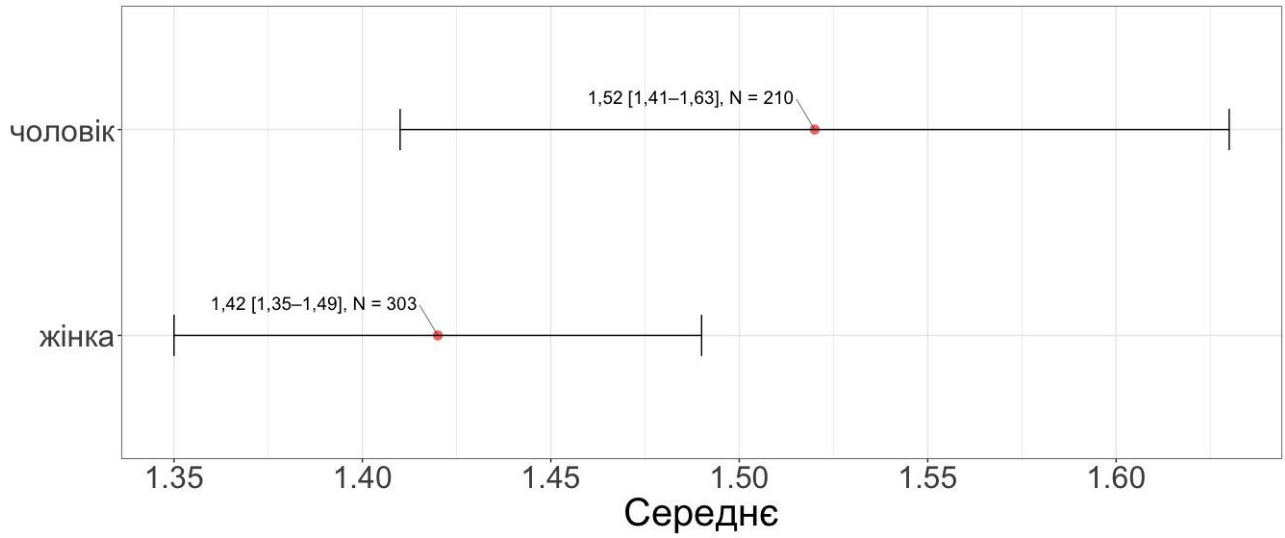

Рис. 6 Відповіді на питання «Чи повинні гомосексуальні чоловіки служити в ЗСУ?» (шкала 1 — однозначно так до 4 — однозначно ні) у ґендерному розрізі

Примітка: рисунок створено на основі масиву даних, люб'язно наданого Андрієм Єременком з компанії «Active-Group»

Як видно з Рис. 3, таким фактором навряд чи є масштабні події, на кшталт тривалої нестабільності та заворушень, революцій, війн тощо.

Дані, наведені в моноґрафії [36], указують на можливу роль інших факторів, серед яких є напр. збільшення в суспільстві частки соціально-активних громадян (себто готових захищати власні порушені права, в т. ч. через участь у політичних акціях, а також волонтерів).

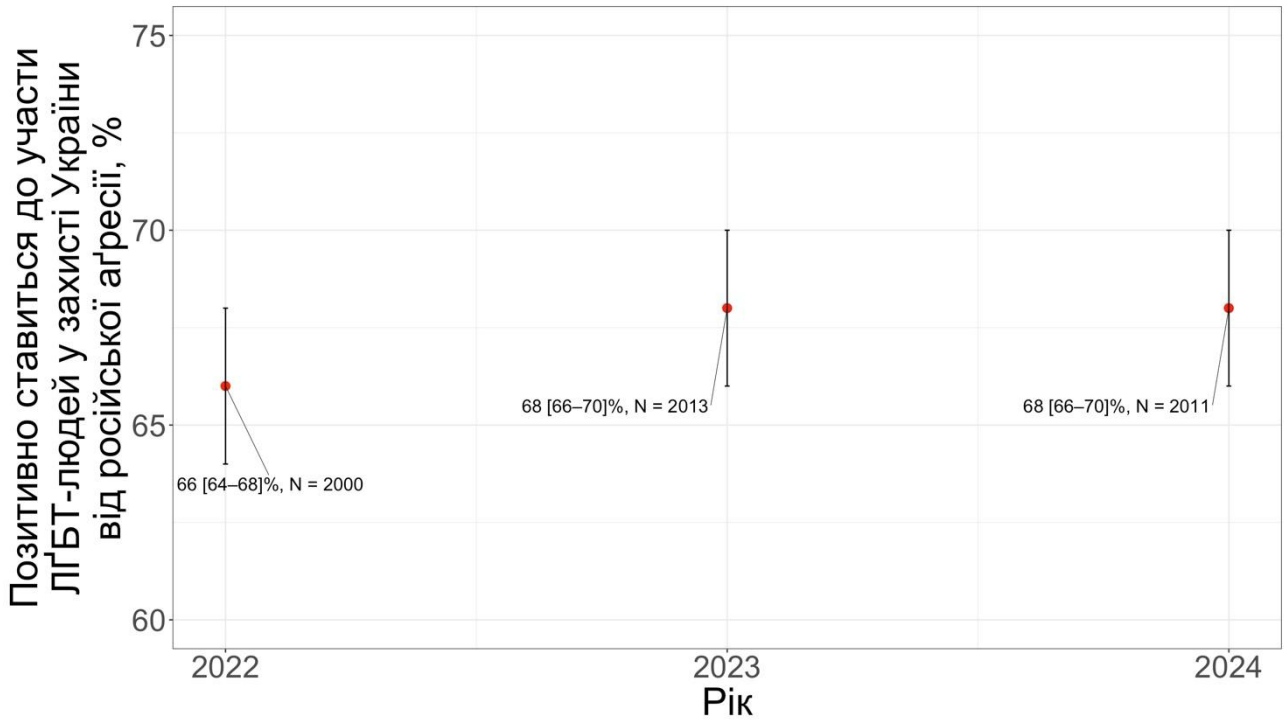

Рис. 7 Ставлення українців до служби ЛҐБТ у війську

Примітка: рисунок створено за даними публікації [43]

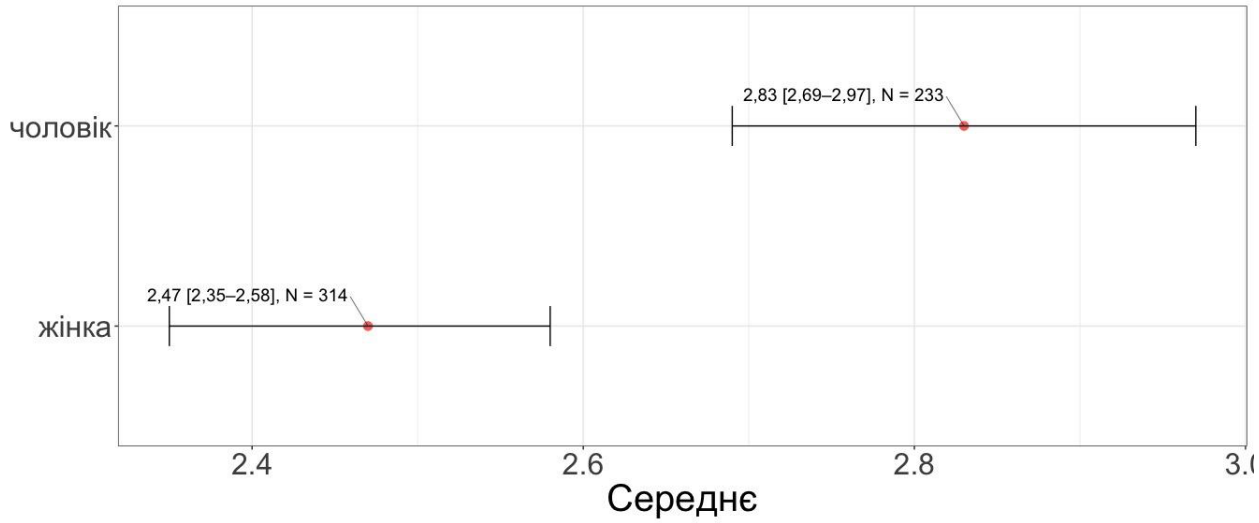

Рис. 8 Відповіді на питання «Чи хотіли би ви, щоби поруч з вами або вашим близьким служив гомосексуальний чоловік?» (шкала від 1 — однозначно так до 5 — однозначно ні) у ґендерному розрізі

Примітка: рисунок створено на основі масиву даних, люб'язно наданого Андрієм Єременком з компанії «Active-Group» (комунікація електронною поштою протягом березня 2024 р.)

Соціально-політична нестабільність, зокрема війна, може призвести до актуалізації патріархально-консервативних настроїв у суспільстві [55–57], а ЛҐБТ-люди стають усе менш і менш бажаними елементами поляризованого суспільства, в якому ідеальні ґендерні ролі набувають так званих «традиційних» рис (тб. чоловік = сила, війна, публічність; жінка = слабкість, мир, дім). Слід зазначити, що теза про різку ґендерну поляризацію суспільства в умовах значної соціальної нестабільності та війни суперечить українським даним. Так, жінки активно брали участь у Євромайдані та Революції Гідності як прихильниці і творчині революції; а коли росія напала на Україну у 2022 році, жінки також були активні в спротиві та волонтерських ініціативах [58]. Також твердження про актуалізацію традиційно-патріархальної ґендерної системи не відповідає даним *World Values Survey* (Рис. 9). Деякі українські військові відкрито носять шеврон із зображенням єдинорога як символ приналежності до військових-ЛҐБТ. Також є відомі транс-люди, які воюють на передовій [59]. Все це суперечить тезі про погіршення ставлення до ЛҐБТ під час війни.

Протести в Україні 2004–2014 років мали проєвропейський характер [58,60–62]. Це означає, що їхні учасники не лише прагнули захистити власні соціальні, економічні чи політичні права, а й надихалися образом «Європи» чи, ширше, «Заходу» як простору політичної свободи, верховенства права і поваги до особистості [63]. Такі ідеали громадян, які брали участь у революціях (за оцінками [64], учасники Революції Гідності становили близько третини населення країни) може означати готовність прийняти ідею рівних прав представників меншин.

Третьою гіпотетичною причиною зміни ставлення до ЛҐБТ може бути діяльність ЛҐБТ-руху — як робота з особами, які приймають рішення, так і взаємодія з усім суспільством (через ЗМІ, прайди, особисту відкритість тощо).

Нарешті четвертою причиною зміни ставлення до ЛГБТ в Україні може бути різка зміна ставлення населення до союзу з росією та Білоруссю (т. з. Митний союз) після анексії росією Криму у 2014 р. за даними реґулярних моніторинґів Інституту соціології НАН України (Рис. 9). Попри активне використання російською пропаґандою образу «Ґейропи» [50,51] російське вторгнення мало наслідком переформатування громадської думки України в дусі гасла літературної дискусії 1925–1928 років «Геть від Москви!», а оскільки Москва через свої багаторічні зусилля з рекриміналізації ЛҐБТ стала символом державної гомо- і трансфобії, то й віддалення від росії закономірно означало віддалення від російської політики, в тому числі спрямованої на виключення ЛҐБТ із суспільного дискурсу на всіх рівнях (ефект початку війни помітний також у результатах опитувань Соціолоґічної ґрупи «Рейтинґ», див. Рис. 5). Важливо підкреслити, що за даними Інституту соціології [65] зменшення підтримки вступу до Митного союзу дуже слабко пов'язане з підтримкою вступу до ЄС чи НАТО. Отже, асоціація зростання підтримки рівноправ'я ЛҐБТ в Україні з ґеополітичними зсувами має в цьому випадку не стільки проєвропейський, скільки антиросійський характер.

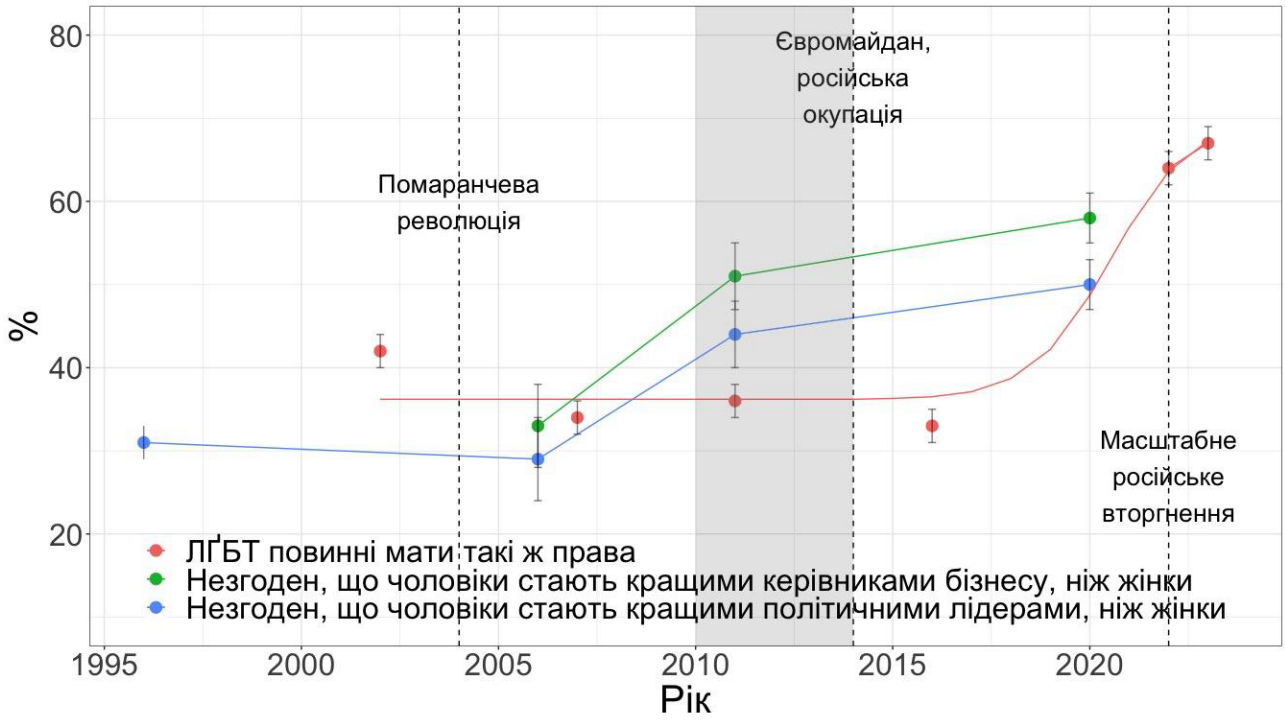

Рис. 9 Зміни ставлення українського суспільства до рівноправ'я жінок і чоловіків у 1996–2020 р. за даними World Values Survey у зіставленні з даними опитувань на замовлення Центру «Наш світ»

Точки та риски на рисунку означають відсотки незгодних з двома запропонованими твердженнями та відповідні 95% ДІ; вертикальні переривчасті лінії вказують два ключових моменти новішої української історії, а період соціальних протестів показано сірою заливкою

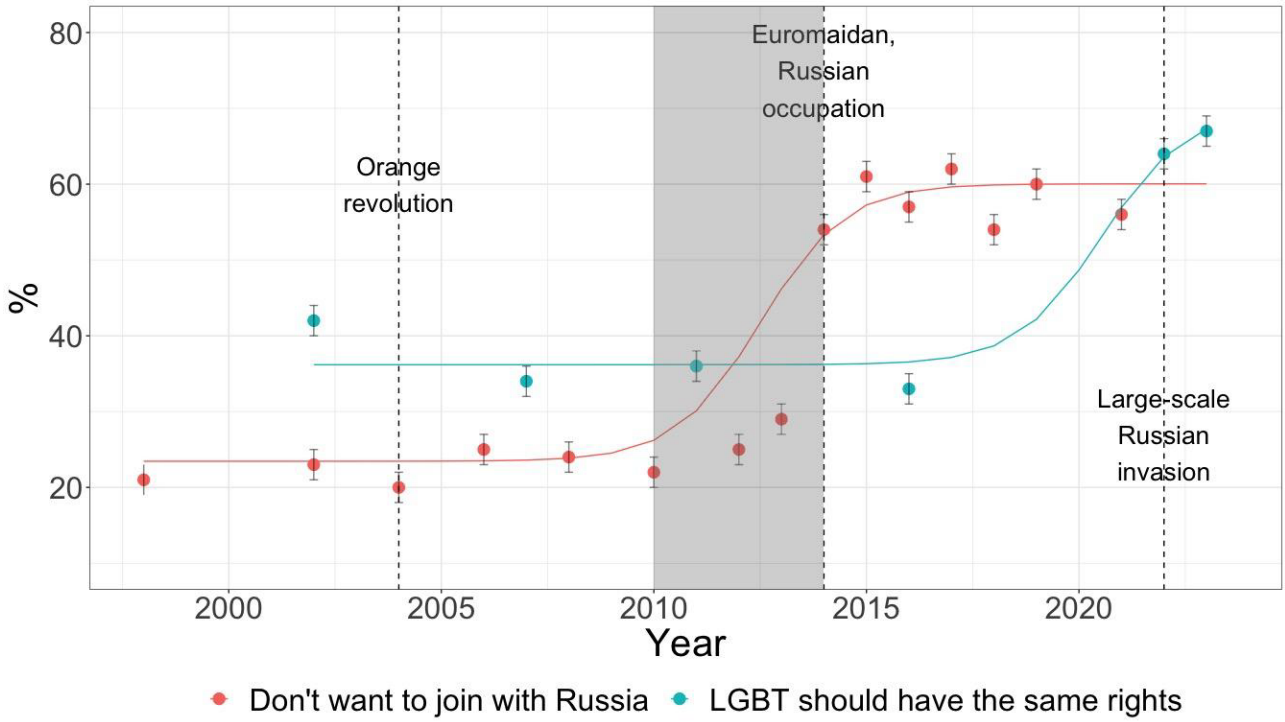

Рис. 10 Зміни ставлення українського суспільства до союзу з росією та Білоруссю протягом 1998–2021 рр. за даними Інституту соціології НАН України [65] *у зіставленні з даними опитувань на замовлення Центру «Наш світ»*

Точки та риски означають відсотки та відповідні 95% ДІ; вертикальні переривчасті лінії вказують ключові моменти новішої української історії, а період соціальних протестів показано сірою заливкою

Висновки

Питання оцінки чисельності ЧСЧ в Україні характеризується складним шляхом розробки та різноманітністю підходів до розрахунку даних з початку 2000-х рр. Основним драйвером змін чисельності ЧСЧ в різних частинах України під час війни є причини, безпосередньо пов'язані з російським вторгненням та окупацією частини українських територій.

Між 2002 і 2007 роками ставлення населення України до ідеї повної громадянської рівності для ЛҐБТ суттєво погіршилось, після чого ця ситуація зберігалась аж до 2016 р. Початковий період стабільно низької підтримки прав ЛҐБТ, який тривав від моменту відновлення Незалежності після радянської окупації до другої половини другої декади XXI ст., змінився періодом відносно нетривалого, але інтенсивного покращення ставлення суспільства до ЛҐБТ-проблематики, а досягнута на початку 2020-х років висока підтримка стабілізувалася.

Наявні дані щодо динаміки змін у ставленні громадськості до ЛҐБТ в Україні дають підстави припустити, що зміна поколінь та зміни в суспільній репрезентації самих ЛҐБТ відіграють значну роль. Водночас зіставлення динаміки змін із відомими масштабними суспільними процесами (революції, війни тощо) чи змінами законодавства (ухвалення більш ліберальних щодо ЛҐБТ законів), вказує на відсутність прямого зв'язку зі змінами ставлення до ЛҐБТ. Соціально-політична нестабільність, зокрема війна, могла призвести до актуалізації патріархально-консервативних настроїв у суспільстві, за яких ЛҐБТ-люди ставали б усе менш і менш бажаними елементами поляризованого суспільства, в якому ідеальні ґендерні ролі набувають так званих «традиційних» рис. Однак це суперечить українським даним, і погіршення ставлення до ЛҐБТ-людей не відбулося.

Ймовірними факторами кардинальних позитивних змін громадської думки стосовно ЛҐБТ-людей в період до початку Великої війни є:

- збільшення в суспільстві частки соціально-активних громадян (себто готових захищати власні порушені права, в тому числі через участь у політичних акціях, а також волонтерів);
- проєвропейський характер протестів в Україні, спрямований не тільки на захист власних соціальних, економічних чи політичних прав, а й підтримку цінностей політичної свободи, верховенства права і поваги до особистості, а отже й готовності прийняти рівні права соціальних меншин.
- діяльність ЛҐБТ-руху — як робота з особами, які приймають рішення, так і взаємодія з усім суспільством (через ЗМІ, публічні акції, прайди, особисту відкритість тощо).
- різка зміна ставлення населення до союзу з росією та Білоруссю після анексії росією Криму у 2014 р. — російське вторгнення мало наслідком переформатування громадської думки України щодо Москви в негативний бік.

Попри значні зміни, викликані війною, ставлення населення до ЛҐБТ є стабільно позитивним, проте опитування під час війни не охоплюють сірі та непідконтрольні Україні території, а також людей, які вимушено виїхали за кордон.

Рекомендації

Продовжити активну взаємодію ЛҐБТ-руху з українським суспільством та особами, які приймають рішення, на проєвропейських позиціях в контексті поваги до особистості, прав і свобод людини, верховенства права в Україні.

Максимально поширювати медіа-каналами той факт, що підтримка ЛҐБТ-рівності громадськістю залишається дуже високою попри важкий воєнний і економічний стан країни.

Стимулювати проведення досліджень громадської думки з ЛҐБТ-проблематики серед населення України, в тому числі на непідконтрольних територіях та серед українських еміґрантів.

Намагатись у дослідженнях використовувати ті формулювання, які вже раніше використовувались, з метою порівнюваності результатів.

Посилання

1. Ковтун, О., Салюк, Т., Сахно, Ю., Паніотто, В., Харченко, Н., & Лиштва, О. (2021). Оцінка чисельності ключових груп, груп-містків та інших категорій населення в Україні, 2020: метод масштабування соціальних мереж («The Network Scale Up Method»). https://aph.org.ua/wp-content/uploads/2021/05/Scale-up_2020_ukr_web_fin0921.pdf

2. Балакірєва, О., Гусак, Л., & Довбах, Г. (2005). Аналітичний звіт за результатами дослідження «Оцінка чисельності груп підвищеного ризику інфікування ВІЛ в Україні»

3. Звіт щодо Узгодженої національної оцінки ситуації з ВІЛ/СНІДу в Україні станом на кінець 2005 року. (2006).

4. Берлева, Г., Думчев, К., Кобища, Ю., Паніотто, В., Петренко, Т., Салюк, Т., & Шваб, І. (2010). Аналітичний звіт за результатами соціологічного дослідження «Оцінка чисельності груп високого ризику інфікування ВІЛ в Україні» станом на 2009 рік.

5. Берлева, Г., Думчев, К., & Касянчук, М. (2012). Аналітичний звіт за результатами дослідження «Оцінка чисельності груп високого ризику інфікування ВІЛ в Україні» станом на 2012 рік.

6. Берлева, Г., & Сазонова, Я. (2017). Звіт за результатами дослідження «Оцінка чисельності представників ключових груп в Україні».

7. Сазонова, Я., Дученко, Г., Ковтун, О., & Кузін, І. (2019). Оцінка чисельності ключових груп в Україні : Звіт.

8. Касянчук, М., Тітар, І., Сальніков, С., & Огороднік, С. (2023). Оцінка чисельності чоловіків, які мають секс з чоловіками, та трансгендерних людей в Україні станом до початку великої війни (2021): Аналітичний звіт за результатами дослідження.

9. Marcus, U., Hickson, F., Weatherburn, P., & Schmidt, A. J. (2013). Estimating the size of the MSM populations for 38 European countries by calculating the survey-surveillance discrepancies (SSD) between self-reported new HIV diagnoses from the European MSM internet survey (EMIS) and surveillance-reported HIV diagnoses am. BMC Public Health, 13(1), 919. https://doi.org/10.1186/1471-2458-13-919

10. Baral, S., Turner, R. M., Lyons, C. E., Howell, S., Honermann, B., Garner, A., Hess III, R., Diouf, D., Ayala, G., Sullivan, P. S., & Millett, G. (2018). Population Size Estimation of Gay and Bisexual Men and Other Men Who

Have Sex With Men Using Social Media-Based Platforms. JMIR Public Health and Surveillance, 4(1), e15. https://doi.org/10.2196/publichealth.9321

11. Johnston, L. G., Nguyen, V. K., Balakrishnan, S., Lwamba, C., Khalifa, A., & Sabin, K. (2022). Deriving and interpreting population size estimates for adolescent and young key populations at higher risk of HIV transmission: Men who have sex with men and females who sell sex. PLOS ONE, 17(9), e0269780. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0269780

12. Касянчук, М. Г. (2010). Основные характеристики клиентов проектов «Сеть» и «Наш мир против ВИЧ/СПИДа». In Проекты «Сеть» и «Наш мир против ВИЧ/СПИДа»: Сборник материалов (pp. 23–27).

13. Стулова, А. В., Касянчук, М. Г., Лещинский, Е. Б., & Остапенко, А. И. (2013). Биоповеденческое и сетевое исследование МСМ г. Мариуполя.

14. Постнов, О., Кондратюк, Л., Батюта, Г., Сибірцева, Т., Філонов, О., Тяпкін, Г., Чепель, С., Сорока, І., Герасименко, Т., Брацун, Є., Касянчук, М., Полясний, В., & Фаріон, Ю. (2017). Стан епідемії ВІЛ-інфекції/СНІДу і заходів протидії в Білгород-Дністровському районі та місті Білгороді-Дністровському Одеської області : Ситуаційний аналіз. Проект USAID «Реформа ВІЛ-послуг у дії».

15. Касянчук, М., & Трофименко, О. (2020). Аналітичний звіт: оцінка чисельності трансгендерних людей в Україні. http://csep.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Zvit_Ukr.pdf

16. Annual Review of the Human Rights Situation of Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex People in Europe and Central Asia: 2022. (2022). https://www.ilga-europe.org/report/annual-review-2022/

17. Makarychev, A., & Medvedev, S. (2015). Biopolitics and Power in Putin's Russia. Problems of Post-Communism, 62(1), 45–54. https://doi.org/10.1080/10758216.2015.1002340

18. Ayoub, P. M. (2013). Cooperative transnationalism in contemporary Europe: Europeanization and political opportunities for LGBT mobilization in the European Union. European Political Science Review, 5(2), 279–310. https://doi.org/10.1017/S1755773912000161

19. Slootmaeckers, K., Touquet, H., & Vermeersch, P. (2016). Introduction: EU Enlargement and LGBT Rights—Beyond Symbolism? In The EU Enlargement and Gay Politics (pp. 1–16). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/978-1-137-48093-4_1

20. Для залякування українців залучили іноземних гомофобів. (2013). Stonewall, №5, 3.

21. Організацією «гей-параду» на Майдані займалася СБУ. (2014). Stonewall, №8, 4.

22. ESS6-2012. (2013). https://doi.org/10.21338/NSD-ESS6-2012

23. ESS Round 5: European Social Survey Round 5 Data (2010). Data file edition 3.4. (2010). Sikt - Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research, Norway – Data Archive and Distributor of ESS Data for ESS ERIC. https://doi.org/http://dx.doi.org/10.21338/NSD-ESS5-2010

24. ESS Round 4: European Social Survey Round 4 Data (2008). Data file edition 4.5. (2008). Sikt - Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research, Norway – Data Archive and Distributor of ESS Data for ESS ERIC. https://doi.org/http://dx.doi.org/10.21338/NSD-ESS4-2008

25. ESS Round 3: European Social Survey Round 3 Data (2006). Data file edition 3.7. (2006). Sikt - Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research, Norway – Data Archive and Distributor of ESS Data for ESS ERIC. https://doi.org/http://dx.doi.org/10.21338/NSD-ESS3-2006

26. ESS Round 2: European Social Survey Round 2 Data (2004). Data file edition 3.6. (2004). Sikt - Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research, Norway – Data Archive and Distributor of ESS Data for ESS ERIC. https://doi.org/10.21338/NSD-ESS2-2004

27. EVS/WVS (2022). Joint EVS/WVS 2017-2022 Dataset (Joint EVS/WVS). (2022). GESIS, Cologne. ZA7505 Data File Version 4.0.0. https://doi.org/https://doi.org/10.4232/1.14023

28. 2014. World Values Survey: All Rounds — Country-Pooled Datafile Version. (2014). Madrid: JD Systems Institute. https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWVL.jsp

29. Poushter, J., & Kent, N. O. (2020). The Global Divide on Homosexuality Persists. https://www.pewresearch.org/global/wp-content/uploads/sites/2/2020/06/PG_2020.06.25_Global-Views-Homosexuality_FINAL.pdf

30. Зинченков, А. А., Касянчук, М. Г., Кравчук, А. В., Маймулахин, А. Ю., Остапенко, А. И., & Шеремет, С. П. (2011). Шаг вперёд, два назад: Положение ЛГБТ в Украине в 2010–2011 гг.

31. Ставлення до людей гомосексуальної орієнтації: лютий 2016. (2016). https://gay.org.ua/publications/soc-poll2016.pdf

32. Сприйняття ЛГБТ людей та їх прав в Україні : травень 2022 року : аналітичний звіт. (2022). https://gay.org.ua/publications/AReport_NashSvit_May2022.pdf

33. Сприйняття ЛГБТ людей та їх прав в Україні: травень-червень 2023 року. Аналітичний звіт. (2023). https://gay.org.ua/blog/2023/06/15/spryiniattia-lhbt-liudei-ta-ikh-prav-v-ukraini-traven-cherven-2023-roku-analitychnyi-zvit/

34. Привалов, Ю., Трофименко, О., Рокицкая, О., & Касянчук, М. (2013). Звіт за результатами дослідження: «Опитування громадської думки для визначення суспільного сприйняття ЛГБТ та шляхів поліпшення».

35. Шестаковський, О., Трофименко, О., Касянчук, М., & Вознесенський, М. (2016). Післяреволюційна Україна : толерантність чи ухил вправо.

36. Касянчук, М., Маліков, В., Рокицька, О., Трофименко, О., Шестаковський, О., & Шеремет, С. (2022). Українське суспільство та ЛҐБТ напередодні великої війни : Національне дослідження ставлення населення України до лесбійок, ґеїв, бісексуальних і трансґендерних людей. ІС НАНУ, ЦСЕП, ЕҐЗП-Україна, ГО «Асоціація ЛҐБТ «ЛІГА», Донбас-СоцПроект.

37. Шевченко, О. (2021). Ставлення політичних партій України до дотримання прав ЛГБТ людей [магістерська, Києво-Могилянська Академія]. http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/21924/Shevchenko_Stavlennia_politychnykh_partii_Ukrainy_do_dotrymannia_prav_LHBT_liudei.pdf

38. Злобіна, Т. (2016). Гендеру боятись — в Європу не ходити. Українська Правда. http://life.pravda.com.ua/columns/2016/11/17/220194/

39. Ткалич, М., Тіщенко, І., Мельник, О., Скрипченко, Т., Халімоненко, Н., & Костенко, В. (2023). Комплексне дослідження : Як війна змінила мене та країну. Підсумки року. https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rating_war_changed_me_and_the_country_february_2023.pdf

40. Тищенко, І., Антипович, О., Костенко, В., Мисів, Л., Скрипченко, Т., Стрельченко, В., & Халімоненко, Н. (2021). Покоління Незалежності: цінності та мотивації. https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_generation_of_independence_082021.pdf

41. Kasianczuk, M. (2023). Non-linear changes in public opinion on LGBT in Estonia and Ukraine. Sociology: Theory, Methods, Marketing, 4, 107–127. https://doi.org/10.15407/sociology2023.04.107

42. Дискримінація різних соціальних груп у ЗСУ: погляди військових та цивільних громадян : Результати комплексного дослідження : березень-квітень 2023. (2023). https://veteranfund.com.ua/analitics/social-group-discr/

43. Сприйняття ЛГБТ людей та їх прав в Україні: травень 2024 року. Аналітичний звіт. (2024). https://gay.org.ua/publications/AReport_NashSvit_May2024.pdf

44. Можливості та перешкоди на шляху демократичного переходу України : Загальнонаціональне телефонне опитування 2–9 серпня, 2022. (2022). https://www.ndi.org/sites/default/files/Opportunities%20and%20Challenges%20Facing%20Ukraine's%20Democratic%20Transition%20August%20%28Ukrainian%29.pdf

45. Можливості та перешкоди на шляху демократичного переходу України : Загальнонаціональне телефонне опитування 4–16 січня, 2023. (2023). https://www.ndi.org/sites/default/files/January_2023_Ukraine_wartime_survey_UKR.pdf

46. Можливості та перешкоди на шляху демократичного переходу України : Загальнонаціональне телефонне опитування 10–21 травня, 2023. (2023). https://www.ndi.org/sites/default/files/May%202023_wartime%20survey_Public%20version_Ukr.pdf

47. Пояснювальна Записка До Проєкту Закону України «Про Інститут Реєстрованих Партнерств» (2023). https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41497

48. У Верховній Раді запропонували легалізувати партнерства для одностатевих пар. (2023, April 3). Пульс Тижня, 3. https://activegroup.com.ua/2023/03/13/puls-tizhnya-4-10-bereznya-2023-roku/

49. У Києві паралельно пройшли КиївПрайд та Марш за традиційну сім'ю. (2024). Пульс Тижня, №24/76, 6.

50. Shestakovski, O., Kasianczuk, M., & Trofymenko, O. (2021). The Revolution of Dignity and Instrumentalisation of LGBT Rights: How did Attitudes towards LGBT People change in Ukraine after Euromaidan? Sociology: Theory, Methods, Marketing, 1, 127–150. https://doi.org/10.15407/sociology2021.01.127

51. Shevtsova, M. (2017). Learning the lessons from the Euromaidan: the ups and downs of LGBT activism in the Ukrainian public sphere. Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal, 3, 157–180.

52. Кияни проти обмеження мирних зібрань хоча й не підтримують проведення гей параду. (2017, May 18). Пульс Тижня. https://activegroup.com.ua/2017/05/18/kiyani-zaboronyayut-provedennya-gej-par/

53. У центрі Львова чоловік побив трансґендерну військову. (2023, August 21). Пульс Тижня № 32, 7. https://activegroup.com.ua/2023/08/21/puls-tizhnya-12-18-serpnya-2023-roku/

54. УПЦ позбавила бійця ЗСУ нагороди через орієнтацію. (2024, March 4). Пульс Тижня №8 (60), 6. https://activegroup.com.ua/2024/03/04/puls-tizhnya-24-lyutogo-01-bereznya-2024-roku/

55. Jormanainen, J. (2021). Conflict Duration and LGBT Vulnerability: A Comparison of Azerbaijan, Tajikistan, and Ukraine [Magister, Uppsala University]. https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1565195/FULLTEXT01.pdf

56. Carpenter, R. C. (2005). «Women, Children and Other Vulnerable Groups»: Gender, Strategic Frames and the Protection of Civilians as a Transnational Issue. International Studies Quarterly, 49(2), 295–334.

57. Rosenfeld, D. L., & Tomiyama, A. J. (2021). Can a pandemic make people more socially conservative? Political ideology, gender roles, and the case of COVID-19. Journal of Applied Social Psychology, 51(4), 425–433. https://doi.org/10.1111/jasp.12745

58. Phillips, S. D., & Martsenyuk, T. (2023). Women's agency and resistance in Russia's war on Ukraine: From victim of the war to prominent force. Women's Studies International Forum, 98, 102731. https://doi.org/10.1016/j.wsif.2023.102731

59. Касянчук, М., Шеремет, С., Трофименко, О., Шестаковський, О., & Емсон, Л. (2023). Українські ЛҐБТ в контексті війни. КиївПрайд, Донбас-СоцПроєкт.

60. Reznik, O. (2016). From the Orange Revolution to the Revolution of Dignity. East European Politics and Societies: And Cultures, 30(4), 750–765. https://doi.org/10.1177/0888325416650255

61. Revolution in Orange. (2022). In Revolution in Orange. https://doi.org/10.2307/j.ctt1mtz6gq

62. Kubicek, P. (2023). The History of Ukraine (2nd ed.). Bloomsbury Publishing.

63. Shestakovskii, A. (2015). Radicalized Europeans? Russian Politics & Law, 53(3), 37–67. https://doi.org/10.1080/10611940.2015.1053784

64. Річниця Майдану — опитування громадської та експертної думки. (2014, November 19). Фонд «Демократичні Ініціативи Імені Ілька Кучеріва». https://dif.org.ua/article/richnitsya-maydanu-opituvannya-gromadskoi-ta-ekspertnoi-dumki

65. Українське суспільство: Моніторинг соціальних змін. 30 років Незалежності. Вип. 8 (22). (2021). Інститут соціології НАН України.

Про авторів

Максим КАСЯНЧУК, PhD, доцент, координатор з моніторинґу і оцінки Естонської мережі ЛЖВ, експерт Національної експертної ґрупи зі здоров'я та прав ЛҐБТІК+, ORCID 0000-0003-0701-3595

Василь МАЛІКОВ, канд. іст. наук, доцент кафедри українознавства, культурології та історії науки НТУ «Харківський політехнічний інститут», експерт Національної експертної ґрупи зі здоров'я та прав ЛҐБТІК+, ORCID 0000-0001-7395-8496